

Afvalnieuwsbrief Zoutkoepeloverleg

Nummer 23; mei 2007

Sinds het verschijnen van de laatste nieuwsbrief is er weinig nieuws te melden over de opslag van kernafval. We hebben nu een regering van CDA-PvdA-CU, met een regeerakkoord waar het woord kernafval niet in voorkomt. Wel heeft de nieuwe minister van Milieu, Jaqueline Cramer, gezegd dat ze wil wachten op een rapport van de Sociaal-Economische Raad (SER) over kernenergie. Dit rapport zal rond de zomer uitkomen. Misschien is er dan meer bekend.

Daarom in deze nieuwsbrief een achtergrondverhaal over economie en energie. Dit tegen de achtergrond van de machtsconcentratie in de elektriciteitssector.

Herman Damveld

h.damveld@hetnet.nl

Inleiding

Als de overheid, het bedrijfsleven en onderzoeksinstituten het hebben over de energievraag van de toekomst, dan beweren ze, dat de energievraag toe zal nemen. Energie is in hun visie namelijk een afgeleide van de economie. En de economie moet groeien. Blijvende economische groei is een onwrikbaar gegeven. Maar die groei roept de vraag naar steeds meer energie op. De benodigde hoeveelheden brandstof zijn dan niet aan te slepen, terwijl de voorraden (kolen, olie, gas, uranium) steeds sneller op beginnen te raken.

Kloof tussen economie en milieu steeds groter.

Het spanningsveld milieu en economie groeit. De regering gaat - net als overigens de oppositie - uit van een economische groei van 2% per jaar. "Om die groei te combineren met een forse duurzaamheidsambitie, is een beleidsmatige en maatschappelijke trendbreuk nodig", stelt het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) in een analyse van de milieugevolgen van het regeerakkoord van het kabinet Balkenende-4, dat op 28 februari 2007 verschenen is. De regering wil 500 miljoen uittrekken voor duurzame energie, maar er is zeker 8 tot 9 miljard nodig, concludeert het NMP. Het MNP maakt voor de analyse gebruik van haar scenariostudie Welvaart en Leefomgeving uit 2006. Van 1970 tot 2002 was de

economische groei 2,6% per jaar. Het NMP neemt aan dat die economische groei 2% per jaar zal bedragen tot 2020 én dat het huidige beleid wordt voortgezet. Waar zijn we dan in 2020? Het NMP rekent voor dat het aantal afgelegde kilometers met de auto zo'n 24 % hoger zal zijn dan nu. De groei van het energiegebruik zal rond de 20% zijn. De uitstoot van broeikasgassen neemt met zo'n 10% toe, en dat terwijl de regering juist als doel heeft een vermindering met 30% ten opzichte van 1990.

Om het regeeringsbeleid te halen zijn "zeer kostbare maatregelen nodig, vooral in gebouwen en in de transportsector" stelt het NMP. Al die technische maatregelen zijn niet voldoende om de milieudoelen te halen. Ook het gedrag van mensen moet veranderen, stelt het NMP, maar weet niet hoe dit moet.

Vergelijkbare scenario's voor het toekomstig energiegebruik waren het uitgangspunt van de door de regering ingestelde Task Force Energietransitie (TFE). In een in mei 2006 verschenen rapport rekent de TFE ons voor dat het energiegebruik in Nederland zal stijgen van 2500 PetaJoule in 2000 naar 3500 PetaJoule in 2050 (PetaJoule is 1000 maal een miljoen maal een miljoen, dus een 1 met 15 nullen). Een forse stijging van het energiegebruik, vooral als we dat vergelijken met 1960 toen Nederland 1000 PetaJoule gebruikte. Dat roept de vraag op of die stijging

door kan gaan en of het verantwoord is. Deze vraag klemt temeer, daar begin april 2007 bleek dat klimaatveranderingen door het toenemende energiegebruik elk continent zal treffen en de allerarmsten het meest.

Groei loopt vast

De groei met een vast percentage betekent dat de productie verdubbelt na een bepaald aantal jaren. Bij een groei van 2,9% per jaar is de productie over 25 jaar het dubbele van nu. Weer 25 jaar later is de productie vier keer zo groot als nu. Voor de productie hebben we grondstoffen en energie nodig. Hoe hoger de economische groei, hoe meer energie nodig is, leert de geschiedenis.

De groei leidt onvermijdelijk tot problemen. De energievoorraden nemen dan in hoog tempo af. We kunnen dat illustreren aan de hand van een rekenvoorbeeld. Stel dat de energievoorraad 800 jaar is op basis van het gebruik van nu. Als het energiegebruik niet zou groeien, zou men dus voor 800 jaar brandstof hebben. Deze voorraad gaat 142 jaar mee als het gebruik jaarlijks met 2% toeneemt en nog maar 74 jaar bij 5% groei per jaar. In een situatie met groei van de vraag naar energie bij afnemende voorraden komen we in de problemen.

Overigens: als het energiegebruik van de Westerse wereld voor alle bewoners van de aarde zou gaan gelden, zou het gebruik van olie, gas en kolen wereldwijd met een factor acht groeien. Bestaande voorraden energie gaan er dan in een nog hoger tempo door. Auto's rijden nu op benzine. Als alternatief voor benzine noemen beleidsmakers steeds vaker waterstof: dat moet de alternatieve energie voor de toekomst worden. Waterstof komt echter in de natuur niet voor, men moet het maken. Dat kan door de elektrolyse van water. Daarvoor is veel elektriciteit nodig: als alle Nederlandse auto's die er nu rond rijden over zouden schakelen op waterstof verdubbelt het huidige stroomgebruik. Om die stroom op te wekken via zon of wind is een bijna onmogelijke opgave. Wind is nu goed voor zo'n 4% en zon voor 0,1% van het Nederlandse elektriciteitsgebruik (Technisch Weekblad, 14 maart 2001 en 20 januari 2007). Internationaal stelt bijvoorbeeld het International Energy Agency dat zon de toekomst heeft, vooral via zonnepanelen in woestijnen: als de helft van de woestijnen vol wordt gelegd met zonnepanelen kan daar 17

keer de wereld-energievraag mee worden gedekt (Technisch Weekblad, 31 maart 2007). Maar die stroom moet dan wel uit de woestijn naar de gebruikers in bijvoorbeeld Nederland worden vervoerd en het zal nog lang duren voordat het zover is, als Nederland het al wil (Dagblad van het Noorden, 3 maart 2007). Bovendien hebben we het hier alleen over stroom. De huishoudens in Nederland gebruiken aardgas voor de verwarming en voor het koken. Overschakeling op verwarming en koken op stroom betekent een geweldige maatschappelijke ingreep.

Oplossing kernenergie?

De samenleving werd begin jaren-70 via de oliecrisis geconfronteerd met de eindigheid van de energievoorraden. De regering noemde - net als nu - kernenergie een antwoord op de energiecrisis, daarbij even vergetend dat ook de voorraad uranium beperkt is. Tussen 1970 en 1975 besloot Nederland tot deelname aan de snelle kweekreactor in Kalkar (intussen omgevormd tot pretpark), de bouw van een kerncentrale aan de Eemshaven (staat nog steeds op de lijst van vestigingsplaatsen) en tot voorbereidingen voor proefboringen voor opslag van kernafval in zoutkoepels (nog steeds actueel). Dat bij kernenergie radioactief afval ontstaat dat zeker een miljoen jaar lang gevaarlijk blijft, is een kwestie waar de centrale overheid in feite aan voorbijgaat. Kernafval blijft echter wel een duurzaam probleem. In maart 2007 bleek bovendien uit Gronings onderzoek dat radioactiviteit het zout kan ontleden in losse natrium- en chloordeeltjes, die samen 'knaalzout' vormen dat kan exploderen.

Oplossing 'schone' kolencentrales?

Tegenwoordig heeft men de mond vol van goedkope stroom uit schone kolen. Daar bedoelt men mee dat het kooldioxide wordt afgevangen en opgeslagen. Dat is echter geen technologie die je nu ergens kunt kopen. Tijdens een bijeenkomst in Groningen op 23 januari j.l. zei Van Werven, directeur van EnergyValley, dat hij Noord-Nederland wil profileren als een proeftuin voor CO₂-afvang, -transport en -opslag. In het energieblad Stroom van 9 maart 2007 stelt Erik van Engelen namens Essent, dat de afvang- en opslagtechnologie "nog bepaald niet is uitgekristalliseerd, laat staan beproefd. Dat zal nog vele jaren duren. Ook met betrekking tot

het feitelijke opslaan bestaan nog veel onzekerheden, bijvoorbeeld op het gebied van het beheer van de opslag”.

Via de voorgestelde plannen voor de bouw van kolencentrales, komt er dus geen CO₂-afvang en -opslag. Vanuit milieu-aspecten is dat geen goede zaak, nog los van het feit dat de centrales een rendement van ongeveer 46% zullen krijgen (54% van de opgewekte warmte via de verbranding wordt niet omgezet in stroom, maar als afvalwarmte in de Waddenzee geloosd), los van het ontstaan van verbrandingsproducten als giftig vliegias, zwaveldioxide. Eén kolentrale erbij komt neer op een verhoging van de uitstoot van CO₂ met 5% en dat terwijl de uitstoot juist sterk naar beneden zou moeten.

Bij kolencentrales willen sommigen biomassa bijmengen. Daarmee geeft men groen licht aan plannen voor het vervangen van miljoenen hectaren regenwoud, graslanden en traditionele landbouwgronden in Latijns-Amerika, Azië en Afrika door monoculturen voor biobrandstof. Dat is het tegendeel van duurzaamheid. Uit berekeningen van het Centrum voor Energieonderzoek te Utrecht blijkt bovendien dat het afvangen van CO₂ ook nadelen heeft. Het energetisch rendement gaat met zo'n tien procent omlaag. De installaties voor de afvang en ondergrondse opslag kosten veel geld. Stroom kan zo'n 50 procent duurder worden. Weg dus het idee dat 'schone' kolencentrales goedkope stroom geven.

Machtsconcentratie stroomsector

Lange tijd speelde de elektriciteitsvoorziening zich binnen provinciale grenzen af. Provinciale besturen of gemeentebesturen zorgden voor de bouw van centrales en voor de levering van stroom. In 1950 waren er nog 21 regionale en plaatselijke energiebedrijven. De oprichting van de Samenwerkende elektriciteitsproductiebedrijven (Sep) in 1949 betekende het oprichten van een landelijk stroomnet. De Sep bepaalde waar welke elektriciteitscentrales gebouwd zouden worden en hoe het koppelnet voor de levering van stroom er uit zou zien. Provinciale en lokale politici hadden een flinke vinger in de pap en ook regering en Tweede Kamer moesten de plannen van de Sep goedkeuren. Maar daar kreeg de Sep steeds meer moeite mee. Via allerlei zogeheten 'gemeenschappelijke regelingen' zette de politiek zichzelf op afstand. Het ging de bedrijven niet ver genoeg. Fusies volgden en

ze wilden 'naar de markt'. De aandeelhouders hadden daar ook wel oren naar. Zo koesteren de aandeelhouders van Essent bijvoorbeeld, al jaren plannen om hun aandelen te verkopen aan 'de markt'.

In 1998 waren er in Nederland nog vier elektriciteitsproductiebedrijven over. Het jaar 1998 is belangrijk omdat er toen een nieuwe Elektriciteitswet van kracht werd, bedacht door het paarse kabinet van PvdA en VVD. Onder het motto: 'minder overheid en meer markt', wilden ze de energiemarkt liberaliseren, zodat ook de gebruikers van energie een vrije keuze zouden krijgen. Dat zou moeten leiden tot meer concurrentie en lagere prijzen. De Europese Unie wilde rond die tijd ook een vrije markt voor energie, met dezelfde argumentatie van meer concurrentie en lagere kosten. Feitelijk dreven PvdA en VVD mee op deze Europese ideologie.

Want zie: geheel in strijd met de marktideologie, wilde de regering tegelijk concurrentie tussen de Nederlandse elektriciteitsproductiebedrijven afschaffen. De vier energiebedrijven zouden op moeten gaan in één groot Nederlands energiebedrijf. De energiebedrijven stelden daarop dat de overheid de kosten zou moeten betalen van centrales die 'in de markt' niet meer zouden kunnen concurreren, zoals de kolenvergasser te Buggenum. In totaal ging het om 7 miljard euro. Dat weigerde de overheid te betalen, waarop het plan voor één grootschalig elektriciteitsproductiebedrijf in de la verdween. Jacques de Jong van Clingendael International Energy Programm was destijds topambtenaar bij het ministerie van Economische Zaken. Hij haalt nog een andere reden aan voor het mislukken van het grootschalige bedrijf: “Een aantal provinciale bestuurders en directeurs van distributiebedrijven waren toen het er echt op aan kwam niet bereid of in staat hun stoel op te geven. Het ging dus om de bonzen, om de macht.”

Ook werden de transportnetten niet geprivatiseerd. De levering van stroom en het beheer van de stroomnetten worden door aparte bedrijven uitgevoerd. Zo is er naast Essent als bedrijf dat stroom produceert, ook Essent Netwerk voor de levering van stroom via het net aan de klant. Het landelijk hoogspanningnet is ondergebracht in een aparte onderneming, Tennet, eigendom van de vier grote stroomproductiebedrijven. De overheid wilde ook een toezichthouder voor

het beheer van de netten en de prijzen van de stroom. Dit werd de Dienst Toezicht energie (Dte).

De nieuwe Elektriciteitswet riep in de Tweede Kamer veel vragen op. Het CDA was eigenlijk tegen de liberalisering en diende allerlei amendementen in om toch nog iets van "de nutsfunctie en de zorgplicht van de overheid" te kunnen redden, aldus voormalige CDA-kamerlid Ad Lansink. Toen die werden aangenomen, stemde het CDA uiteindelijk vóór de wet.

Meteen na de invoering van de Elektriciteitswet, kwam 'de handel' op gang. Er waren, als gezegd, vier productiebedrijven. Die namen destijds twee-derde van de binnenlandse elektriciteitsproductie voor hun rekening. Drie van die vier bedrijven kwamen tegen forse bedragen in handen van het buitenland. UNA (West-Nederland) werd voor 2 miljard euro verkocht aan het Texaanse Reliant (dat na 2 jaar weer tot verkoop overging), EZH (Zuid-Nederland) ging naar het Duitse Eon en EPON (Noordoost Nederland) naar het Belgische Electrabel. Anno 2007 hebben Nuon, Essent, Electrabel en Eon samen 80 procent van de Nederlandse stroomproductie in handen. Van een vrije markt met veel concurrentie is dus niets terecht gekomen en de prijzen zijn alleen maar gestegen.

In de elektriciteitssector zien we een proces dat Karl Marx al beschreven heeft: 'Het spel van de immanente wetten van de kapitalistische productie zelve door de centralisatie der kapitalen. Telkens slaat één kapitalist vele andere dood.' De voormalige minister van Economische Zaken, Brinkhorst (D66) stelde in een brief aan de Tweede Kamer op 11 oktober 2004 hetzelfde proces vast, zij het in iets andere taal. Volgens de minister zijn de Nederlandse bedrijven 'met of zonder netwerken hoe dan ook kleine spelers op een Noordwest Europese markt', die op den duur deel zullen gaan uitmaken van internationale ondernemingen. Daarvan zullen er door fusies en overnames steeds minder zijn, aldus de minister.

Kortom: er blijven maar een paar grote bedrijven over die de markt, inclusief de prijzen, gaan bepalen. De vrije markt is er nooit geweest en die zal er ook niet komen, alle neoliberale kretologie over 'de vrije markt' ten spijt.

Kijken naar de bron

Als groei in een zogenaamde vrije markt vooral vanzelfsprekend is omdat de maatschappij zonder economische groei denkt stil te staan of zelfs teruggeworpen te worden in de tijd, zou een oplossing kunnen liggen in een andere kijk op groei. Maar het zou een diepgaande cultuurverandering en een grote bewustzijnsverandering vereisen om groei niet langer te definiëren in termen van BNP- of productiegroei maar in termen van menselijke en maatschappelijke ontwikkeling. De boeddhist Sulak Sivaraksa analyseert in het boek "Zaden van vrede" dat in de huidige wereld de dominante ethiek van het consumentisme en het materialisme water geeft aan de kiemen van hebzucht en haat. Onze moderne cultuur verheerlijkt onze slechtste eigenschappen. Een verandering in onze manier van leven en onze ethiek is volgens hem dringend nodig. Waarom heeft het consumentisme zoveel macht dat het de waardevolle waarden onderuit haalt? Hebzucht en haat geven blijk van ongelukkig-zijn. Onze hebzucht wordt van jongs af aan gestimuleerd. Wij dragen allemaal de kiemen van de hebzucht. Het consumentisme bevordert dat ze ontluiken en groeien. Het consumentisme steunt ook de economische en politieke machthebbers door hun haat, woede en agressie te belonen. Totdat mensen bereid zijn te kijken naar deze negatieve aspecten van het consumentisme, zullen we niet in staat zijn de situatie te verbeteren, zullen we niet ontkomen aan de religie van het consumentisme, stelt Sivaraksa.